

Pavol Winczer

Odpowiedź na ankietę "Dziesięć najwybitniejszych prac z zakresu polskiego literaturoznawstwa XX wieku"

Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 6 (71), 205-209

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ankieta

Danuta Ulicka

10 książek, których pierwsza lektura wstrząsnęła
(kiedyś i na długo) Ulicką

(bez uzasadnień – zawiera je tytuł)

1. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński *Zarys teorii literatury*
2. R. Ingarden *O dziele literackim*
3. J. Sławiński *Koncepcja języka poetyckiego Awangardy Krakowskiej*
4. R. Nycz *Sylwy współczesne*
5. M. Głowiński *Gry powieściowe*
6. M. Janion *Romantym – rewolucja – marksizm*
7. J. Ziomek *Renesans*
8. M. Dłuska *Próba teorii wiersza polskiego*
9. S. Żółkiewski *Wiedza o kulturze literackiej*
10. J. Błoński *Mikołaj Sęp-Szarzyński i poezja polskiego baroku*

Pavol Winczer

Odpowiedź na ankietę „Dziesięć najwybitniejszych prac
z zakresu polskiego literaturoznawstwa XX wieku”

Jest oczywiste, że wszelka odpowiedź będzie w sposób nieunikniony naznaczona subiektywizmem, że będzie nie tylko odpowiedzią na temat naszej dyscypliny, a także – przez zawarte w niej preferencje – również wypowiedzią respondenta o samym sobie. Niemniej należy się spodziewać, że odpowiedzi mimo swego charakteru indywidualnego w swej sumie wykazywać będą także pewne prawidłowości.

Przypuścić zatem można, że ogół wypowiedzi, a przynajmniej ich przeważająca część będzie naznaczona skrzywieniem czasowym, to znaczy skłonnością do pew-

Ankieta

nego niedoceniań prac powstałych w pierwszej połowie XX wieku (prac z okresu przed r. 1939, a nawet prac sprzed 1956), natomiast do przeceniania prac z ostatnich dwu dekad. Zjawisko to spowodowane jest tym, że znaczenie pewnych postpozytywistycznych odkryć i innowacji z pierwszych trzech dekad XX wieku przestajemy sobie dziś uświadamiać, ponieważ weszły one do podstawowego repertuaru teorii oraz teorii badań naszej dyscypliny, „zbanalizowały się“, zaś z drugiej strony zainteresowanie wywołują prace względnie nowe, starające się o nietradycyjne punkty widzenia albo też na odwrót – mieszczące się w modnych dziś trendach, brak nam jednak dostatecznego dystansu czasowego do ich odpowiedniej oceny.

Wydaje się też, iż większość z nas skłonna jest do wyższej oceny lektur z okresu naszej inicjacji naukowej i formowania się własnej osobowości badacza, kiedy byliśmy najbardziej chłonni, otwarci, podatni na obce podniety. Chodzi o okres mniej-więcej od dwudziestego do najpóźniej trzydziestego piątego roku życia. Każde pokolenie naukowe łączy wspólny zakres lektur, którymi się entuzjazmowało w czasach młodości albo, które budząc podziw, jednocześnie zmuszały do szukania własnej, odrębnej drogi. Lektur, które na jego uczestnikach pozostawiły swe *signum* i które oni z reguły cenią nadal i po dziesięcioleciach. Należy się zatem spodziewać, że wybory i preferencje konkretnych tytułów będą nosiły m.in. charakter pokoleniowy.

Opcje poszczególnych respondentów niewątpliwie będą wykazywać jeszcze trzeci „przechył“. Mianowicie będą one zależne od tego, jakim zakresem wiedzy o literaturze i jakim okresem historycznym respondent się zajmuje. Przynajmniej spis przezeń wyróżnionych prac będzie zawierał – być może – większość pozycji mieszczących się w kręgu jego zainteresowań badawczych. Z dużą dozą prawdopodobieństwa zakładać też można tendencję do przeceniania prac swych osobistych „mistrzów“.

Respondent starający się o w miarę wyważoną odpowiedź postawiony jest przed kilku dylematami i problemami. Chyba najważniejszy sformułować można tak: czy spośród najwybitniejszych prac należy wymienić tylko indywidualne pozycje otwierające dyscyplinę nowe drogi i nowe widnokreśli, albo też do czołówki zaliczyć wypada także syntezę o charakterze podręcznikowym lub słownikowym, indywidualnego lub zespołowego autorstwa (w ostatnim przypadku oczywiście tylko pod względem koncepcyjnym doskonale przemyślane i odpowiednio sumiennie zredagowane), zawierające współczesny stan wiedzy i służące pokoleniom badaczy i studentów? Sam skłaniam się do drugiej opcji.

Druga trudność polega na tym, że pewne nazwiska niewątpliwie powinny się znaleźć w spisie najwybitniejszych badaczy, trudno jednak wskazać ich jedną pracę, która zasługiwałaby na szczególne wyróżnienie. Różne mogą być tego powody: względnie równe znaczenie kilku książek jednego badacza albo też fakt, iż zajmował się on kilkoma kierunkami badań i w każdym z nich zajął pozycję inicjatora lub conajmniej osobowości inspirującej. Osobliwa jest pozycja Stefana Żółkiewskiego – był on niewątpliwie dla tych, którzy go pamiętają, kimś niezwykle wa-

Ankieta

żnym, powinien się zatem znaleźć w czołówce. Cóż, kiedy jego prace skażone są często publicystycznym brakiem precyzji myśli i sformułowań (jako tłumacz jego tekstów wiem coś na ten temat!).

Układ wewnętrzny mego spisu (numeracja) nosi charakter chronologiczny, a nie wartościujący. Na pierwszy rzut oka widać, że wybór posiada wyraźne znamię pokoleniowe, nie jest też wolny od mych własnych zainteresowań badawczych (XIX i szczególnie XX wiek, przeważnie poezja, teoria, ale na usługach historii literatury).

1. K. Wóycicki *Historia literatury i poetyka*, 1914; *ex aequo* z pracą *Jedność stylowa utworu poetyckiego*, 1914 – manifest ergocentryzmu, odkrywczego jak na owe czasy rozumienia utworu jako struktury, rozróżnienie „zewnątrznej” i „wewnętrznej” historii literatury, tzn. poetyki historycznej, w rozumieniu mojego pokolenia (ur. 1935) podstawa, jakkolwiek nie jedyna, analizy oraz interpretacji utworu, a także badań ewolucji literatury.
2. J. Kleiner *Juliusz Słowacki I-IV, 1919-1927* – mistrzowska jak na pierwsze dekady XX wieku praca z zakresu interpretacji i komparatystyki literackiej.
3. H. Markiewicz *Teoria badań literackich w Polsce. Wypisy. I-II*, 1960 – przypomnienie rozwoju i ciągłości drogi do współczesnego rozumienia celów i metod polskiej nauki o literaturze od czasów jej ukonstytuowania się jako nauki do r. 1939. Praca w sposób pośredni jako jedna z pierwszych w dorobku tego badacza-instytucji zwraca uwagę na zasadę, że należy poznać historię każdej idei i koncepcji, by widzieć we właściwej perspektywie współczesne teorematy.
4. Cz. Zgorzelski *O lirykach Mickiewicza i Słowackiego*, 1961 – praca (obok i po eseistycznym *Czytając Mickiewicza Przybosa*) przełomowa z punktu widzenia interpretacji krótszych tekstów poetyckich, przestrzegająca w tym zakresie rygoru naukowego.
5. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński *Zarys teorii literatury*, 1962 – nowoczesny podręcznik uniwersytecki w momencie powstania, odznaczający się dużymi zaletami dydaktycznymi, w ostatniej, unowocześnionej wersji wart przekładów na języki obce. Sławiński jest od tej pory nieoceniony jako autor rozpraw teoretycznych o zasadniczym znaczeniu oraz jako animator, organizator, współuczestnik i redaktor prac zespołowych (m. in. *Słownik terminów literackich*, 1976) oraz inicjatyw poszerzających i pogłębiających dotychczasowy zakres badań (szczególnie szereg konferencji teoretycznoliterackich i tomów zbiorowych, będących ich wynikiem). Głowiński dał się poznać jako autor przełomowych prac z zakresu teorii literatury, poetyki historycznej (poezja i proza XIX i XX wieku), komunikacji literackiej, przekształceń mitów, w końcu – analizy PRL-owskiej nowomowy.
6. H. Markiewicz *Główne problemy wiedzy o literaturze*, 1965 – kompendium wiedzy o podstawowych problemach naszej dyscypliny i ich historii,

Ankieta

łączące wzorowo uporządkowane streszczenie ciągu cudzych ujęć konkretnego problemu z na ogół w pełni przekonującymi i dającymi się zastosować w praktyce badawczej próbami własnego podejścia do nich i ich rozwiązania. Zaletą tej i dalszych książek Markiewicza (zarówno prac oryginalnych autora, jak również opracowanych przez niego tematycznych antologii prac obcych) jest dbanie o znajomość osiągnięć i stanu naszej dyscypliny za granicą, o zapewnienie wysokiego stopnia informacji fachowej jako niezbędnego warunku dla dotrzymania kroku światowej humanistyce.

7. S. Żółkiewski – podjęcie i animacja badań z zakresu zewnętrznej komunikacji literackiej, dotyczącej nie samego utworu literackiego, ale zawartej w procesie szeroko pojmowanej komunikacji społecznej. Łączenie w badaniach literaturoznawczych podejścia socjologicznego z kulturologicznym.
8. M. Podraza-Kwiatkowska: *ex aequo Symbolizm i symbolika w poezji Młodej Polski*, 1975 oraz jej prace i zainicjowane przez nią badania z pogranicza tematologii i historii idei Młodej Polski.
9. *Literatura polska. Słownik encyklopedyczny*, I-II, 1985 – godny podziwu, świetnie i nowocześnie pomyślany, doskonale ujednoczony i zredagowany wynik pracy ogromnego zespołu badaczy kilku pokoleń, zawierający kopalnię wiedzy o autorach, utworach, wiedzy z zakresu poetyki historycznej, życia literackiego i kulturalnego, związków literacko-kulturalnych. Ta monumentalna praca jest nieocenioną pomocą dla badaczy literatury o innych specjalizacjach, badaczy innych zakresów humanistyki, studentów i nauczycieli, szczególnie zaś – dla zagranicznych polonistów.
10. M. Janion – prace przede wszystkim z lat 70., zwracające uwagę na obszar historii idei oraz ich funkcjonowanie w literaturze. Jak powszechnie wiadomo, stałym tematem zainteresowań badaczki jest rola romantyzmu w polskim życiu duchowym. Wiadomo także, że do r. 1989 tego typu badania oprócz znaczenia historyczno-poznawczego miały również aktualny wydźwięk ideowy. Trudno mi ocenić, czy to właśnie napisana z M. Zmigrodzką praca *Romantyzm i historia* (1978), w której oba wątki jej zainteresowań najwyraźniej się zbiegają, jest jej szczytowym osiągnięciem. Bez wątplenia należy nazwisko Janion uwzględnić również dlatego, że jest znana także poza kręgami akademickimi wśród polskiej inteligencji. Cenną jej inicjatywą była m.in. seria Biblioteka Romantyczna.

Wydaje się, że wydzwignięcie klasycyzmu jako formacji duchowej i jako postawy ponadczasowej oraz „rehabilitacja“ i nobilitacja polskiego klasycyzmu porobiorowego, będące zasługą R. Przybylskiego prowokowane przez inspirującą jednonostronność Janion, jest nie negacją, a korektą i przeciwważą jej postawy. Gdyby lista zawierała nie 10, a 15 pozycji, powinien by się na niej znaleźć Przybylskiego *Prawdziwy koniec Królestwa Polskiego* (1983). Do takiej przedłużonej listy

Ankieta

włączyłbym Wacława Borowego – jako na swe czasy bardzo nowoczesnego badacza o szerokich horyzontach, wytrawnego znawcę poezji, szczególnie liryki, autora odkrywczej pracy *Poezja polska w wieku XVIII* (1948); Zygmunta Szwejkowskiego *Twórczość Bolesława Prusa* (1947) – wzorowa monografia; Zofii Stefanowskiej *Historię i profecję* (1962) – odkrywcze połączenie historii idei i historii form literackich; *last but not least* Kazimierza Wyki *Pan Tadeusz. Studia o poemacie. Studia o tekście*, I-II (1963) – prawdziwy koncert różnych podejść warsztatowych do utworu w połączeniu z subtelnym wycuciem tekstu. Do spisu osób znanych poza kręgami naukowymi zaliczyłbym również J. Kwiatkowskiego (poezja dwudziestowieczna) oraz E. Balcerzana (jako translatologa i badacza poezji 1918-1970).

Wydaje się, że uzasadnienie ogólnych kryteriów wyboru – być może także i sam spis – jest chyba ciekawszy niż uzasadnienia dotyczące konkretnych przeze mnie wyróżnionych prac i badaczy – spora część owych uzasadnień, to znaczy charakterystyk i ocen, jakkolwiek subiektywnie szczerza, okazuje się truizmami. Trudno jednakże w tej materii o oryginalność.